

Områdesbestämmelser för Hedbodarna

Älvdalens kommun, Dalarnas län

Planbeskrivning

Granskningshandling

Vad är områdesbestämmelser?

Områdesbestämmelser är ett verktyg som kommunen kan använda för att styra mark- och vattenanvändningen i ett område som inte omfattas av detaljplan. Syftet är att säkerställa en långsiktig och lämplig utveckling av marken, till exempel för att bevara områdets karaktär, skydda kultur- eller naturvärden eller för att reglera viss bebyggelse. Bestämmelserna är juridiskt bindande och måste följas vid bygglovsprövning och annan tillståndsgivning.

Till skillnad från en detaljplan, som reglerar markanvändning i detalj, är områdesbestämmelser mer översiktliga. De kan till exempel styra användning och utformning av byggnader, placering av bebyggelse eller skydd av särskilda värden. De kan dock inte reglera allt som en detaljplan kan göra. Till exempel ger områdesbestämmelser ingen bygggrätt och har inte heller någon genomförandetid.

Det är kommunen som beslutar om att ta fram områdesbestämmelser. Arbetet sker enligt plan- och bygglagen (PBL) och följer i stora drag samma process som en detaljplan, men i en enklare form.

Kommunen tar fram ett förslag som skickas ut på samråd. Under samrådet ges berörda intressenter möjlighet att lämna synpunkter på förslaget. Efter samrådet upprättas en samrådsredogörelse där inkomna synpunkter redovisas och hur kommunen ställer sig till dessa.

Efter samråd och eventuella revideringar skickas förslaget ut på granskning. Synpunkter på förslaget ska lämnas till kommunen senast under granskningstiden. Den som inte inkommit med yttrande senast under granskningstiden kan komma att förlora sin rätt att överklaga. Efter granskningen upprättas ett granskningsutlåtande som redovisar inkomna synpunkter och hur kommunen ställer sig till dessa.

Områdesbestämmelserna antas av kommunfullmäktige. Efter att områdesbestämmelserna har antagits och protokollet har justerats följer en period på tre veckor innan beslutet vinner laga kraft och börjar gälla. Sakägare som inkommit med synpunkter och inte fått dessa tillgodosedda, kan överklaga beslutet under denna period.

Figur 1. Planprocessen.

Innehållsförteckning

Sammanfattning av planförslaget.....	4
Bakgrund och syfte	5
Plandata.....	5
Beskrivning av området.....	7
Planeringsförutsättningar	8
Nuläge, planförslag och konsekvenser	9
Motiv till områdesbestämmelsernas regleringar	14
Riktlinjer för bebyggelse och landskap.....	17
Medverkande	20
Referenser	20

Administrativa frågor

Områdesbestämmelserna för Hedbodarna handläggs enligt plan- och bygglagen (SFS 2010:900).

Områdesbestämmelserna handläggs med standard planförfarande.

Handlingar

- Plankarta
- Planbeskrivning
- Samrådsredogörelse

Bilagor

- Vård- och underhållsplan, 2016, Dalarnas museum

Genomförandetid

Områdesbestämmelserna har ingen genomförandetid, utan gäller tills de genom beslut ändras eller upphävs.

Tidplan

Godkänd för samråd: 2025-11-25

Sammanfattning av planförslaget

Hedbodarna är en av Dalarnas äldsta fäbodmiljöer med mycket höga kulturhistoriska värden. Planområdet omfattar cirka 12 hektar med ett trettiotal timrade byggnader, slättermarker, fornlämningar och omgivande skog, och ingår i riksintresse för kulturmiljövården. Syftet med områdesbestämmelserna är att långsiktigt bevara och skydda fäbodmiljöns kulturvärden och landskapsbild. Syftet är även att skapa förutsättningar för fortsatt brukande, skötsel och varsam utveckling.

Planförslaget innebär ett stärkt skydd av bebyggelsen och de kulturhistoriska strukturerna. Byggnaderna bedöms som särskilt värdefulla och rivning tillåts inte. Ändringar och reparationer ska utföras varsamt med traditionella material och metoder, där byggnadernas timmerstommar, patina och takens form och materialverkan värnas. Gärdesgårdar och andra historiska element ska bevaras och underhållas med traditionellt utförande.

Ny bebyggelse kan prövas endast i begränsad omfattning och ska utformas och placeras som en tydlig komplettering som bevarar fäbodens sammanhållna byggnadsklunga samt följer fäbodmiljöns typiska volymer, proportioner och material. För att skydda helhetsupplevelsen, kulturspår och förutsättningar för betesdrift föreslås att skogsbruk endast får bedrivas med hyggesfria metoder inom planområdet.

Planen stärker därmed skyddet av den unika kultur- och naturmiljö i Hedbodarna och skapar långsiktiga förutsättningar och utvecklingsmöjligheter för en levande fäbodmiljö, i linje med miljöbalkens hushållningsbestämmelser och Unescos erkännande av fäbodkulturen som levande kulturarv.

Bakgrund och syfte

Bakgrund

Hedbodarna är en av de äldsta fäbodarna i länet och besitter mycket höga kulturhistoriska värden. Miljön är mycket ålderdomlig med månghussystem och flera av byggnaderna visar drag av påfallande ursprunglighet i såväl planläggning som i detaljer. Bebyggelsemiljön utgör ett dokument över en tusenårig tradition av fäboddrift. Strukturen med kärnbebyggelse, slåttermark och fornlämningar inom hägnad samt ett antal fähus utanför hägnaden är av stor betydelse.

Områdesbestämmelsernas syfte

Syftet med områdesbestämmelserna är att långsiktigt bevara och skydda den kulturhistoriskt värdefulla fäbodmiljön. Bestämmelserna ska samtidigt skapa förutsättningar för fortsatt brukande, skötsel och varsam utveckling genom att underhåll, kompletteringar och skogsbruk kan göras på ett sätt som inte skadar kulturmiljön och upplevelsevärdet.

Plandata

Läge och areal

Hedbodarna ligger ca 30 km väster om Älvdalens tätort och ca 20 km söder om byn Lövnäs. Planområdet är ungefär 12 hektar stort och lokaliserat inom riksintresse för kulturmiljövården.

Avgränsning

Planområdets avgränsning är en avvägning som gjorts med utgångspunkt i områdesbestämmelsernas syfte. Det viktiga är att skydda fäbodmiljöns kärnvärden med en bit av den kringliggande skogen som bidrar till helhetsupplevelsen. Ett större planområde bedöms innebära en oproportionerligt stor påverkan på skogsbruket. Planområdets avgränsning är därmed en kompromiss med syftet att uppnå en rimlig balans mellan bevarandeintresset och enskilda intressen.

Markägoförhållanden

Under en stor del av 1900-talet fanns ett avtal mellan berörda fastighetsägare och hembygdsföreningen om skötsel av området. När detta nyttjanderättsavtal skulle förnyas kring tidigt 1990-tal lyckades inte avtalstecknandet omfatta alla berörda fastighetsägare. Detta utgör en del av grunden för att området behöver någon form av laglig reglering för att skapa tydlighet mellan fastighetsägare och utförarna av vården – främst hembygdsföreningen.

Markägförhållandena är relativt välutredda inom området, men ett eventuellt splittrat byggnadsägande är svårt att kartlägga. De olika byggnadernas historia och ägförhållanden kan, där det är aktuellt, klargöras i fortsatt dialog med fastighetsägare och aktiva inom fäbodområdet. Fäboden betraktas som ett bevarandeområde i hembygdsföreningens omsorg sedan lång tid tillbaka och gör att ägförhållandena inom området har mindre betydelse.

Bild 1. Översiktskarta med områdesbestämmeisernas läge.

Bild 2. Flygfoto med områdesbestämmeisernas avgränsning.

Beskrivning av området

Historisk utveckling

Hedbodarnas historia omfattar fäbodbruk i olika tidsepoker och nyttjande för andra ändamål. Platsens historia kan delas in i tre perioder:

- *Det traditionella fäbodbruket* från cirka 1660-talet fram till cirka 1915.
- *Skogsarbetarepoken* under decennierna kring 1940-talet.
- *Den moderna tidens fäbodbruk* från 1994 och framåt.

Hedbodarna är en långfäbod, det vill säga en mycket avlägsen fäbod som brukades under sommarmånaderna. Hedbodarnas långfäbod omnämns för första gången i 1663 års fäbodrannsakan, Kopparbergs läns jordebok. Ursprungligen uppfördes och användes fäboden av tre familjer, senare tre fäbodlag, från byarna Dysberg, Väsa och Karlsarvet. Varje hushåll hade sina egna mjölkbodar, fähus och lador. I takt med att familjerna växte ökade även antalet byggnader på fäboden. Under 1800-talet brukades fäboden av människor från samma byar och i samband med storskiftet 1870-1880 övergick Hedbodarna till Månsta by. Storskifteskartan från 1885 visar tecken på att fäboden varit uppdelad i mindre rutor på olika delägare i fäbodlaget för storskiftet, men utan tydliga markeringar. Betesmarken var inte heller uppdelad, även om den varit skiftad. Både betesgången och vallningen sköttes gemensamt av avlönade fäbodkullor som vallade och beredde mjölk åt flera hushåll. Den gemensamma skötseln och driften av fäboden har bidragit till att den ålderdomliga, enkla karaktären har bevarats.

Bild 3. Hedbodarna. Foto: Ove Thuvesson, 1915. Bildkälla: Dalarnas museums bildarkiv.

Omkring 1915 övergavs fäboden och blev, liksom många andra fäbodlar, en boplats för skogsarbetare. Flera av byggnaderna bär spår av denna tid i form av att ingångarna förstörats för att underlätta stallning av skogsarbetarnas hästar. Efter en omfattande upprustning av byggnaderna återupptogs fäbodbruket 1944 och pågick i cirka tio år. Parallellt med fäboddriften är det sannolikt att fäboden även använts i samband med jakt.

1992 startades fäbodbruket upp igen och drivs än idag som en levande fäbod, där många av byggnaderna används på ursprungligt vis och djur som går fritt såväl inom som utanför fäbodvallen. I eldhusen förädlas mjölk från fäbodens kor till ost, smör och messmör.

Planeringsförutsättningar

Gällande planer

Översiktsplan

Översiktsplanen för 2019-2030 antogs av kommunfullmäktige mars 2019. I Älvdalens kommun finns det elva områden som omfattas av riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Flertalet av riksintressena för kulturmiljövården i kommunen ligger inom områden med markanvändningen natur eller landsbygd, och Hedbodarna är inget undantag. Översiktsplanen föreslår att markanvändningen i dessa områden förblir oförändrad, eftersom användningen bedöms tillgodose riksintressena och de kulturvärden som finns. Vid planläggning, lovgivning och tillståndsprövning inom och i närheten av riksintressen för kulturmiljövården ska dessa värden värnas. Ny bebyggelse får inte ge negativ påverkan samt ska anpassas och ta hänsyn till platsens kulturvärden.

Vidare fastställer översiktsplanen att värdefulla kulturmiljöer ska bevaras och så långt som möjligt levande- och tillgängliggöras. Detaljplaner och områdesbestämmelser är ett verktyg som kommunen kan använda för att skydda dessa värdefulla kulturmiljöer.

Detaljplaner och områdesbestämmelser

Planområdet omfattas inte av någon gällande detaljplan eller områdesbestämmelser.

Andra planer och program

Vård- och underhållsplan

År 2015 publicerade Dalarnas museum en vård- och underhållsplan för Hedbodarna i tre delar. Den första delen *Antikvarisk rapport* utgör ett kunskapsunderlag och styrdokument för framtida förvaltning. Där redogörs det bland annat för fäbodmiljöns kulturvärden, förutsättningarna för användande och bevarande. Den

andra delen *Vårdobjekt* innehåller beskrivningar av samtliga vårdobjekt och den tredje delen *Förvaltningsverktyg* innehåller fyra förvaltningsverktyg som syftar till att överblicka förvaltningen av vårdobjekten på ett systematiskt sätt. Vård- och underhållsplanen finns som en bilaga till planbeskrivningen.

De kulturhistoriska värdena för fäbodmiljön ligger dels i den bevarade bebyggelsestrukturen med exempelvis kärnbebyggelsen, slåttermark och omgivande hägn, dels i samspelet mellan fäbodvallen och den kringliggande gammelskogen som besitter höga biologiska kulturvärden.

I den antikvariska rapporten, avsnittet *Beskrivning och riktlinjer* beskrivs att Hedbodarnas kulturvärden kan upprätthållas genom att:

- Byggnadsbeståndet vårdas.
- Byggnadsbeståndet består.
- Befintliga byggnader används genom varsam anpassning.
- Ingen ny bebyggelse tillåts.
- Fornlämningar värnas.
- Fäbodvallens marker hålls öppna, helst genom slåtter.

Hushållningsbestämmelserna enligt 3 kap. miljöbalken

Enligt 3 kap. 1 § miljöbalken ska mark- och vattenområden användas på det eller de ändamål som är mest lämpliga utifrån områdets egenskaper, läge och behov. Företrädare ska ges sådan användning som, ur allmänt perspektiv, medför en god hushållning av mark- och vattenområden.

Vidare anger 3 kap. 6 § miljöbalken att områden med höga natur- eller kulturvärden, eller områden som är viktiga för friluftslivet, så långt som möjligt ska skyddas mot åtgärder som kan medföra påtaglig skada.

Undersökning enligt 6 kap. 6 § miljöbalken

Områdesbestämmelserna bedöms inte medföra betydande miljöpåverkan.

Nuläge, planförslag och konsekvenser

Bebyggelse

Befintlig bebyggelse

Den befintliga bebyggelsen har framför allt tillkommit under perioden mellan 1600-talet och 1800-talet, med ett mindre antal byggnader uppförda under 1900-talet. Bebyggelsen är ett tydligt exempel på det traditionella byggnadsskicket inom fäbodkulturen i Dalarna, där små timrade byggnader grupperats tätt intill varandra i en organiskt framvuxen struktur.

De flesta byggnaderna är uppförda på låga naturstensgrunder i liggtimmer med spontade knutar, grånat av väder och tid. Taken är sadeltak och traditionella taktäckningar av spån och brädor dominerar. Småskaligheten och de enkla formerna gör att byggnaderna tillsammans bildar en enhetlig och ålderdomlig miljö. Eldhusen, sammanbyggda med mjölkstugor, är särskilt karaktäristiska inslag och speglar fäbodriftens centrala funktioner – mjölkhushållning och förädling av mejeriprodukter. Inom planområdet, men utanför fäbodvallens gärdesgård, finns ett antal byggnader som använts som hölador och kylhus. För specifik lokalisering och beskrivning av respektive byggnad hänvisas till del två i vård- och underhållsplanen av Dalarnas museum. I den första delen av vård- och underhållsplanen nämns ett antal gemensamma värdebärare som ger byggnaderna och bebyggelsen sin karaktär. Dessa är:

- Enkla grunder av sandsten.
- Grovt, grånat och solbränt timmer. Även återanvänt timmer.
- Trätäckta sadeltak på åsar.
- Interiörer för särskilt avsedd funktion.
- Inskriptioner (framför allt på dörrar och i interiörer), verktygsspår och patina.
- Små ljusinsläpp.

Planförslag och konsekvenser

Planförslaget syftar till att långsiktigt bevara fäbodmiljöns kulturhistoriska värden och helhetsverkan – småskalighet, den sammanhållna byggnadsklungan, naturnära material och traditionell utformning av byggnader och hägnader. Befintlig bebyggelse ska hanteras varsamt så att timmerstommar och andra karaktärsskapande byggnadsdelar inte byggs in eller ges ytskikt som förändrar uttrycket. Takens form och materialverkan är särskilt viktig för upplevelsen av området och ska därför behålla sin traditionella karaktär. Reparationer och underhåll ska utföras med metoder och material som harmonierar med befintligt utförande, så att lagningar inte blir dominerande eller visuellt framträdande. Gärdesgård och övriga hägnader ska bevaras och vid behov repareras på ett traditionellt sätt så att utseende och funktion bibehålls. Befintliga byggnader får inte heller rivas.

Nybyggnation kan provas, men ska utformas och placeras som tydliga kompletteringar till den befintliga bebyggelsen. Nya byggnader ska anpassas i volym, proportioner, material och takform samt placeras så att de smälter in i fäbodmiljön. Möjligheten att kunna uppföra nya byggnader kan samtidigt vara viktig för att möjliggöra framtida verksamheter på platsen, exempelvis i ett scenario där fäbodriften upphör eller förändras. En fortsatt användning av området bedöms vara betydelsefull för att skapa förutsättningar för löpande underhåll, skötsel och bevarande av fäbodmiljöns kulturvärden över tid.

Planförslaget innebär att befintliga byggnader inom planområdet omfattas av förvanskningförbud enligt 8 kap. 13 § plan- och bygglagen. Detta medför att byggnaderna omfattas av utökad lovplikt, trots att det inte finns någon bestämmelse på plankartan.

Naturmiljö

Natur och landskapsbild

Nuläge

Hedbodarna är naturgeografiskt beläget inom norra Norrlands barrskogsområde och bergkullslätter och inom det som kulturgeografiskt benämns som södra Norrlands och norra Svealands skogsbygder. I länsstyrelsen Dalarnas rapport *Landskapskaraktärsanalys* befinner sig Hedbodarna inom landskapstypen bergkullslätt, ett område som sträcker sig från Särna i norr ner mot Venjan och Malung i söder. Bergkullslätten beskrivs som relativt flack med öppen karaktär, upplevelse av rymd och öppen himmel. På nära håll kan landskapet upplevas som småskaligt med kort siktdjup där det växer skog. Bergkullslätten består ofta av stora områden med torv- och myrmarker, sjösystem och mindre vattendrag i en mosaikliknande struktur. Vegetationen varierar mellan att vara låg och gles till större skogsområden.

Hedbodarna ligger på en mindre åsrygg i sydvästligt läge, med utsikt över skogarna mot Transtrandsfjällen. Fäbodområdet omges idag av aktivt brukad skog i alla väderstreck. I både öster och väster blandas skogen upp av träsk- och myrmarker, vilket ger god tillgång till vatten.

Planförslag och konsekvenser

I planen föreslås ett område utanför fäbodvallen regleras så att det endast är möjligt att bruka skogen med hyggesfria metoder. Detta motiveras med att skogen i anslutning till vallen bidrar till helhetsupplevelsen av fäbodmiljön som en historisk plats. Skogsbruksåtgärder i direkt anslutning till fäbodvallen som genomförs på ett sätt som innebär stora visuella och rumsliga förändringar, riskerar att försämra upplevelsevärde. Planförslaget bedöms därför inte påverka landskapsbilden.

Eftersom det idag bedrivs traditionellt fäbodbruk i Hedbodarna finns det frigående betesdjur i skogarna runt fäbodvallen. Markberedda hyggen kan göra terrängen ojämn och försvåra djurens bete och framkomlighet.

Planförslaget medför att den produktionsskog som omfattas inte kommer kunna brukas på ett konventionellt sätt, vilket kan påverka enskilda skogsägare med minskad avkastning. Detta betyder dock inte att skogsbruk förbjuds helt och hållet, utan att skogen ska brukas på ett sätt som gör att det finns kvar en känsla av skog när avverkning är utförd.

Strandskydd

Inom planområdet finns ett antal bäckar. Dessa bedöms dock vara smalare än två meter och omfattas därför inte av strandskydd.

Kulturmiljö

Nuläge

Hedbodarna är en levande fäbodmiljö som än idag brukas enligt traditionella metoder. Betesdrift med frigående djur, småskalig livsmedelsförädling i eldhus och användning av byggnaderna i sina ursprungliga funktioner skapar en direkt koppling mellan dåtidens bruk och nutidens liv. Detta gör Hedbodarna till en unik kulturmiljö och till ett levande exempel på ett brukningssystem som annars i stor utsträckning har försvunnit. Sedan december 2024 är den svenska fäbodkulturen antaget till Unescos lista över levande kulturarv.

Den fysiska miljön består av omkring trettio byggnader i grånat timmer på låga naturstensgrunder. Byggnadernas småskalighet, täta placering och enkla utformning ger en tydlig historisk läsbarhet. Eldhusen, sammanbyggda med mjölkstugor, utgör en central del i miljön och bidrar till den ålderdomliga karaktären.

Området rymmer även fornlämningar i form av skålgropar och en gravbacke som vittnar om platsens betydelse långt före fäbodbrukets etablering. Dessa lämningar ger ytterligare djup åt kulturmiljöns tidlager och visar på en kontinuitet i markanvändning och rituella traditioner.

Planförslag och konsekvenser

Hedbodarna med fäbodbebyggelsen och beteslandskapet utgör ett område av riksintresse för kulturmiljövården. Områdesbestämmelserna bedöms vara förenliga med miljöbalkens hushållningsbestämmelser och innebär att kulturmiljön ges ett tydligt och långsiktigt skydd genom att bevarande och varsam förändring kan säkerställas i kommande prövningar.

Bestämmelserna säkerställer att fäbodmiljöns viktigaste värdebärare bevaras. Det innebär bland annat att timmerstommar ska förbli synliga utvändigt och att takens form och materialverkan värnas. Reparationer ska utföras varsamt så att lagningar inte blir visuellt dominerande och gårdesgården ska bevaras och repareras med traditionellt utförande och material. Rivning tillåts inte. Ny bebyggelse kan prövas men ska placeras och utformas som en komplettering som stärker den sammanhållna byggnadsklungan samt följer fäbodmiljöns typiska proportioner, volymer, stil, material, utseende och takformer. På så sätt möjliggörs en varsam utveckling som kan stödja fortsatt användning av platsen och, vid förändrade förutsättningar (t.ex. om fäbodriften upphör), ge förutsättningar för andra verksamheter som kan bidra till att byggnader och miljö hålls i bruk. En fortsatt användning bedöms vara viktig för löpande skötsel och underhåll, därmed kan riksintressets värden bestå över tid.

Andra intressen och riksintressen

Riksintresse för totalförsvaret

Planområdet ligger inom riksintresse för lågflygningsområde och område med särskilt behov av hinderfrihet. Områdesbestämmelserna bedöms inte påverka riksintressena.

Riksintresse för kulturmiljövården

Hedbodarna med kringliggande områden är utpekade som riksintresse enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Ett område av riksintresse för kulturmiljövården är en miljö eller ett landskap som, genom sitt innehåll, särskilt väl speglar händelseförlopp eller verksamheter av vikt för områdets och landets kulturella, politiska, religiösa eller tekniska utveckling i ett lokalt eller regionalt sammanhang. Detta kan exempelvis vara bruksmiljöer, stadskärnor och äldre brukningslandskap. Områden av riksintresse för kulturmiljövården ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dess kulturvärden. Riksantikvarieämbetets beskrivning av riksintresset lyder:

Fäbod med hävdad vall och huvudparten av den grå, ofärgade timmerbebyggelsen, c:a 30 byggnader, samlad på en liten ås. De tre med mjölkstugor sammanbyggda eldhusen utgör ett ålderdomligt inslag i miljön. Fäboden är en långfäbod, som efter storskiftet kom att tillhöra Månsta by, den är belägen ca 3 mil från bygden. (Riksantikvarieämbetet 2023, s. 38)

I mitten av bebyggelsekärnan finns skålgropar daterade till stenålder eller järnålder och har enligt etnologiska källor använts vid offerriter. Området nordost om skålgroparna är utpekad som en gravbacke. Där finns flera förhöjningar och gropar som sannolikt har koppling till den långa hävden av fäboden.

Skogsbruk

Planförslaget innebär att skogsbruk inom planområdet kring fäbodvallen endast får bedrivas med hyggesfria metoder. Detta medför att markägare inte kan bedriva ett konventionellt

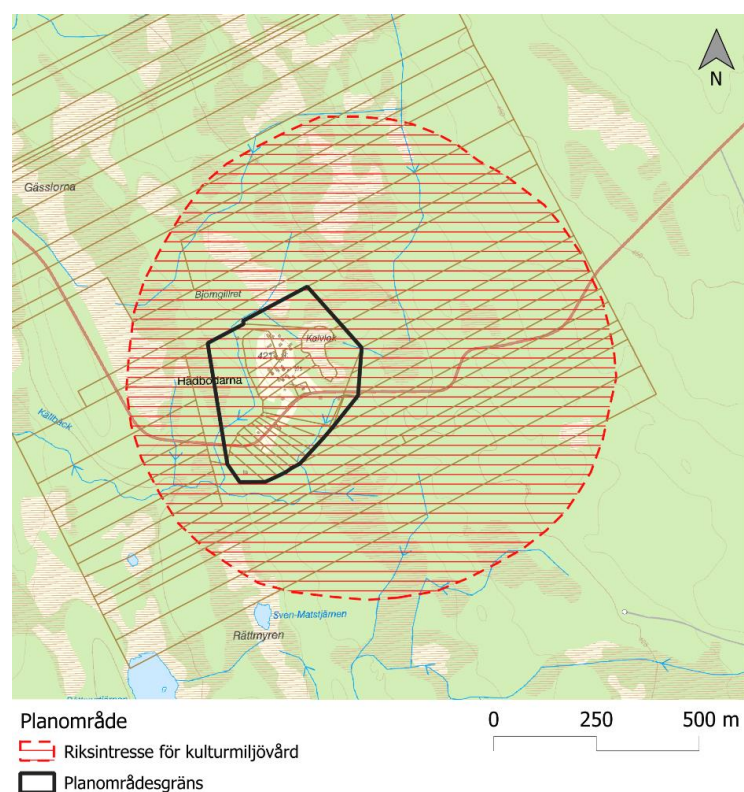

Bild 4. Karta över riksintresse för kulturmiljövård.

trakthyggesbruk. Följden kan i vissa fall bli en viss minskning av den ekonomiska avkastningen från skogsmarken. Den areal som omfattas av restriktionerna är emellertid mycket liten i förhållande till fastigheternas totala markinnehav, varför konsekvenserna för det enskilda intresset bedöms som begränsade.

Det allmänna intresset av att bevara Hedbodarnas kulturhistoriska värden väger i detta sammanhang tungt. Området är en levande fäbod och en del av ett riksintresse för kulturmiljövården. Det konventionella trakthyggesbruket kan påtagligt skada landskapsbilden, riskera kulturhistoriska lämningar och försvåra den pågående betesdriften. Genom krav på hyggesfria metoder upprätthålls helhetsintrycket av fäbodmiljön samtidigt som förutsättningar skapas för biologisk mångfald och fortsatt brukande.

Mot denna bakgrund bedöms inskränkningen i det enskilda intresset vara litet i förhållande till det allmänna intresset. Planförslaget innebär att skogsbruk alltså kan bedrivas, men på ett sätt som är förenligt med bevarandet av Hedbodarnas unika kultur- och naturmiljö.

Motiv till områdesbestämmelsernas regleringar

Nedan listas de planbestämmelser som finns i tillhörande plankarta. Bestämmelserna baseras på riktlinjerna som finns på sidorna 17–19 i planbeskrivningen.

Begränsning av markens utnyttjande

ö1 – Marken får inte förses med ny byggnad.

Bestämmelsen säkerställer att ny bebyggelse koncentreras till särskilt utpekade områden där kompletteringar kan ske utan att kulturmiljöns helhetsverkan skadas. Regleringen bedöms vara nödvändig för att tillgodose riksintresset för kulturmiljövården och för att långsiktigt bevara fäbodmiljöns kulturhistoriska värden.

Markens anordnande och vegetation

n₁ – Skogsbruk får endast bedrivas med hyggesfria metoder.

Denna reglering görs för att säkerställa att skogsområdena inom planområdet inte kalavverkas. Skogen runt fäbodvallen bidrar till helhetsupplevelsen av Hedbodarna som en kulturhistorisk plats. Begränsningen innebär en inskränkning i det enskilda intresset för skogsbruk men är nödvändig för att skydda Hedbodarnas kulturmiljö och betesdrift. Definitioner och riktlinjer för hyggesfritt skogsbruk redovisas på sida 18–19 i planbeskrivningen, i Skogsstyrelsens publikationer om hyggesfritt skogsbruk (Skogsstyrelsen, 2020) och skogsskötsel i områden vid fäbodan (Skogsstyrelsen, 2024).

Placering

p₁ – Nya byggnader ska placeras i anslutning till befintlig bebyggelse och utformas så att områdets traditionella bebyggelsestruktur bibehålls. Friliggande byggnadsgrupper eller spridd bebyggelse får inte förekomma.

Fäbodens struktur bygger på att byggnaderna ligger samlat och uppfattas som en helhet. Spridd nybyggnation eller nya byggnadsgrupper på fäbodvallen riskerar att förändra landskapsbilden och den historiska rumsligheten. Bestämmelsen styr ny bebyggelse till en placering som förstärker/behåller karaktären och motverkar en successiv urbanisering eller fragmentering av miljön.

Rivningsförbud

r₁ – Byggnad får inte rivas.

Byggnadsbeståndets kontinuitet är central för fäbodmiljöns autenticitet. Rivning innebär en oåterkallelig förlust av historiskt källmaterial och riskerar att helheten urholkas även om enskilda byggnader uppfattas som enkla eller slitna. Bestämmelsen skapar ett starkt skydd mot successiv förlust och styr i stället mot underhåll, reparation och varsam anpassning.

Skydd av kulturvärden

Bestämmelser om skydd av kulturvärden innebär att byggnader eller bebyggelseområden automatiskt omfattas av utökad lovplikt enligt 8 kap. 13 § plan- och bygglagen.

q₁ – Byggnadernas timmerstommar ska bevaras och vara synliga utvändigt.

Bestämmelsen syftar till att bevara fäbodmiljöns traditionella träbyggnadskaraktär och säkerställa att timmerbyggnadernas kulturhistoriska och hantverksmässiga värden inte förvanskas genom inklädnad eller förändrad ytbehandling.

q₂ – Gärdesgården ska bevaras. Reparation ska utföras med traditionella metoder och material så att karaktär och utseende bibehålls.

Gärdesgården är en viktig del av fäbodens kulturhistoriska sammanhang och fungerar både som funktionellt inslag och som rumsbildande struktur. Om den tas bort eller ersätts med moderna lösningar (t.ex. industristängsel) försvagas miljöns karaktär och läsbarhet. Bestämmelsen säkerställer bevarande och att reparationer sker med traditionella material och metoder.

Utformning

f₁ – Nya byggnader ska ges proportioner, volym, material och fasaduttryck som är anpassade till den befintliga fäbodbebyggelsens karaktär.

Bestämmelsen innebär att nya byggnader ska utformas på ett sätt som samspelar med traditionella förebilder. Detta för att de nya byggnaderna ska upplevas som en naturlig del av fäbodmiljön.

f₂ – Nya byggnader ska utformas med sadeltak. Tillbyggnader, avträden och komplementbyggnader får ha pulpettak.

Sadeltaket är en bärande del av fäbodens byggnadstradition och bidrar till en sammanhållen siluett. Samtidigt kan mindre tillägg (tillbyggnader, avträden och komplementbyggnader) behöva enklare taklösningar utan att det påverkar helheten i samma grad. Bestämmelsen ger en tydlig huvudregel som bevarar karaktären, med en avgränsad flexibilitet för underordnade byggnadsdelar.

f₃ – Synlig taktäckning ska vara av nävertak med takved, bräddtak eller pärttak. Tillbyggnader, avträden och komplementbyggnader får ha synlig taktäckning av omålad pannplåt eller omålad sinuskorrugerad plåt.

Takmaterialet är en av de mest synliga delarna i miljön och påverkar färgverkan, ljusreflex, detaljering och helhetsintryck. Genom att reglera vilka taktäckningar som är tillåtna skapas en förutsägbar prövning och en tydlig koppling till traditionella uttryck. Bestämmelsen innebär att tak på nya byggnader som placeras på fäbodvallen ska ha traditionella taktäckningar, undantaget tillbyggnader, avträden och komplementbyggnader som får ha tak av omålad plåt.

f₄ – Synlig taktäckning ska vara av nävertak med takved, bräddtak, pärttak, omålad pannplåt eller omålad sinuskorrugerad plåt.

Bestämmelsen innebär att tak på nya byggnader inom anvisade områden ska ha traditionella taktäckningar av trä alternativt omålat plåttak.

Varsamhet

k₁ – Inklädnader, ytskikt eller behandlingar som döljer timmerstommen får inte utföras. Reparationer ska utföras med material, dimensioner, ytbehandling och hantverksutförande på ett sätt som harmonierar med angränsande byggnadsdelar.

Timmerstommen, dess dimensioner, ytstruktur och patina är en central värdebärare i fäbodmiljön. Om timret kläs in eller behandlas så att det inte längre kan avläsas, förloras en stor del av byggnadernas autenticitet och platsens sammanhållna uttryck. Likaså kan hårt kontrasterande lagningar kan upplevas som störande och minska byggnadernas läsbarhet. Bestämmelsen förebygger åtgärder som "förnyar" eller

förändrar byggnaderna på ett sätt som bryter mot den traditionella materialverkan. Bestämmelsen styr mot hantverksmässigt utförda reparationer där material, dimensioner och uttryck anpassas till det befintliga, så att helheten bibehålls.

k₂ – Takform ska bibehållas. Synlig taktäckning ska vara av nävertak med takved, brädtak eller pärttak.

Takformen och den synliga taktäckningen påverkar siluett, skala och helhetsintryck mer än många andra byggnadsdelar. Traditionella takmaterial och utföranden är dessutom nära kopplade till platsens byggnadssätt och historia. Bestämmelsen säkerställer att takens karaktär inte förändras genom exempelvis formändringar eller materialbyten som ger ett avvikande uttryck.

k₃ – Takform ska bibehållas. Synlig taktäckning ska vara av nävertak med takved, brädtak, pärttak, omålad pannplåt eller omålad sinuskorrigerad plåt.

För vissa byggnader finns det behov av en mer robust eller praktisk taktäckning, eller så finns redan en etablerad variation i takmaterial. Bestämmelsen möjliggör plåttäckning där det bedöms kunna accepteras utan att helhetsmiljön påverkas.

Riktlinjer för bebyggelse och landskap

Bebyggelse

Hedbodarnas bebyggelsemiljö ska ses som en helhet där byggnader, marker och fornlämningar tillsammans bär kulturhistoriska värden. Miljön ska vårdas och användas på ett sätt som håller den levande, men alltid med varsamhet så att dess karaktär bevaras. Fortsatt användning av byggnaderna ska främjas, eftersom brukandet i sig bidrar till löpande skötsel och underhåll och därmed till att miljön kan bestå över tid. Regelbundet och förebyggande underhåll ska prioriteras; små, återkommande insatser är ofta mer skonsamma och kostnadseffektiva än större reparationer och kan förebygga omfattande skador.

Åtgärder ska utgå från att så mycket som möjligt av ursprungligt material och utförande bevaras och utbyte ska begränsas till det som är nödvändigt för byggnadens beständighet. Material och metoder ska vara traditionella och anpassade till fäbodens byggnadsskick, och moderna lösningar som förändrar uttryck, glans, struktur eller detaljering och som bryter mot miljöns karaktär ska undvikas. Reparationer och lagningar ska utföras med hög hantverksmässig kvalitet och anpassas i material, dimension, ytstruktur och färgverkan så att de inte blir visuellt dominerande. Spår av ålder, bruk och patina ska så långt möjligt bevaras eftersom de utgör en del av platsens berättelse.

Taken har särskild betydelse för både byggnadernas beständighet och för helhetsintrycket av fäboden. Kontinuerligt takunderhåll ska därför prioriteras och lagningar ska utföras med tidstypiska metoder och material. En viss variation i traditionella taktäckningar kan bidra till ett historiskt trovärdigt uttryck, men materialval ska alltid prövas mot helhetsmiljön. Byggnadernas låga stengrunder är en viktig del av karaktären och ska bevaras. Eventuella justeringar eller kompletteringar ska göras med varsamhet och med material från närområdet. Byggnadernas stommar ska vårdas med respekt för deras ursprung. Vid reparationer ska nytt virke motsvara befintligt i dimension, kvalitet och ytkaraktär. Inför större åtgärder bör byggnaden och viktiga detaljer dokumenteras, exempelvis med fotografier och en kort beskrivning. Vid behov bör antikvarisk kompetens kopplas in.

Nya inslag och kompletteringar till den befintliga bebyggelsen ska vara enkla och återhållsamma, harmoniera med traditionellt byggnadsskick och underordna sig helhetsmiljön. Åtgärder inom planområdet ska alltid bedömas i relation till omgivande mark, hägnader, siktlinjer och rumsbildning, så att den småskaliga och öppna fäbodmiljön kan bestå.

Landskap

Hyggesfria skogsbruksmetoder

Skogen som omger fäbodvallen utgör en viktig del av helhetsintrycket och måste därför brukas med stor varsamhet. Inom planområdet förespråkas därför hyggesfria skogsbruksmetoder, vilket innebär att gallring och avverkning sker selektivt där det efter avverkning finns kvar en känsla av skog. Det hyggesfria skogsbruket ger en ökad variation i skogsmiljön och skapar olika livsmiljöer som gynnar den biologiska

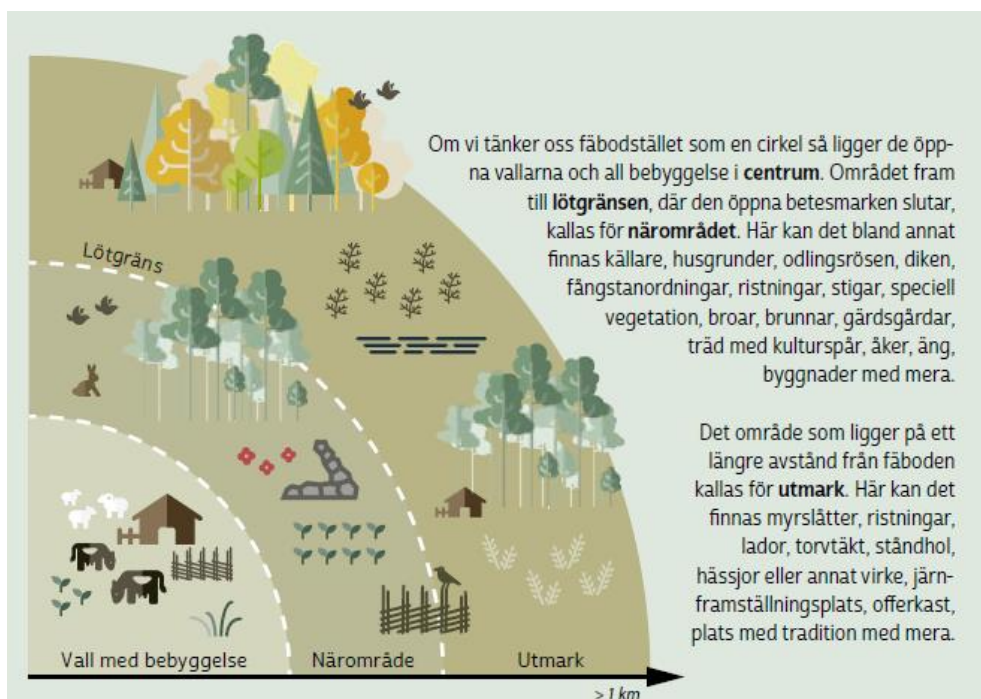

Bild 5.
Fäbodstället och dess omgivning.
Skogsstyrelsen
(2024, s. 21).

mångfalden. Skogsstyrelsens definition av hyggesfria skogsbruksmetoder innefattar flera olika åtgärder med det gemensamma målet att markerna ska producera samtidigt som de förblir trädbevuxna utan kalhuggna ytor. Dessa metoder kan vara exempelvis blädning och luckhuggning.

Med utgångspunkt i bild 5 omfattar planområdet fäbodställets vall med bebyggelse och den närmaste delen av närområdet. Det finns ingen exakt gräns för var närområdet slutar, men det kan antas att närområdet sträcker sig en bit bortom planområdets gräns.

När skogsbruk och andra åtgärder planeras i anslutning till en levande fäbod finns flera viktiga saker att tänka på. Redan i planeringsskedet behöver alla forn- och kulturlämningar inventeras och markeras, som husgrunder, odlingsrösen, fägator och stigar, så att de skyddas från skador. Tidpunkten för arbetet ska anpassas efter markförhållandena – torrare marker kan brukas på barmark medan fuktiga marker kräver tjäle för att undvika körskador. Det är också viktigt att körvägar och upplagsplatser planeras på ett sådant sätt att natur- och kulturvärden lämnas orörda.

Vid behov ska samråd ske med länsstyrelsen och andra berörda aktörer innan arbetet påbörjas.

När åtgärderna väl utförs måste de ske med stor hänsyn. Slutavverkning ska aldrig göras in till fäbodvallen. I stället bör det skapas varierade bryn mellan vall och skog, med inslag av lövträd och träd i olika åldrar för att både gynna den biologiska mångfalden och förstärka landskapsbilden. Träd och buskar som växer på fornlämningar ska röjas bort, men inga fröträd eller hyggeskanter får lämnas kvar på dessa platser. Äldre landskapselement som gårdsgårdar, odlingsrösen och diken ska bevaras, liksom stigar, fägator och viloplatser som behöver hållas öppna och fria från körskador. Lövträd ska gynnas generellt, och särskild hänsyn ska tas till gamla träd, hamlade träd och träd med ristningar eftersom de är en del av fäbodens biologiska och historiska arv. Vid körning i våtmarker och myrslätterområden krävs stor försiktighet för att undvika skador som kan vara svåra att reparera.

Efter att åtgärderna är genomförda behöver det säkerställas att hänsynsområden för kulturmiljön fortfarande är tydligt markerade och skyddade. Återbeskogning och föryngring ska ske på ett sätt som inte skadar kultur- eller naturvärden, och det är viktigt att betesmarker och kulturspår fortsätter hållas öppna även framöver. På så vis bevaras helhetsintrycket av fäbodlandskapet och dess kulturhistoriska karaktär, samtidigt som förutsättningarna för en levande fäbodmiljö säkras över tid.

Medverkande

Julia Lindström
Planarkitekt
Älvdalens kommun

Referenser

Dalarnas museum. (2016). *Vård- och underhållsplan 2016 Hedbodarna Älvdalens socken*. (Rapport 2015:1).

Riksantikvarieämbetet. (2023). *Riksintressen för kulturmiljövården – Dalarnas län (W)*. https://www.raa.se/app/uploads/2023/09/Dalarna-W_riksintressen.doc.pdf [Hämtad 2025-08-06]

Skogsstyrelsen. (2024). *Skogsskötsel i områden vid fäbodrar*. <https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/aga-skog/miljohansyn/skogsskotsel-i-omraden-vid-fabodar.pdf> [Hämtad 2025-09-12]

Skogsstyrelsen. (2020). *Hyggesfritt skogsbruk*. <https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/bruka-skog/olika-satt-att-skota-din-skog/hyggesfritt/broschyr-om-hyggesfritt-skogsbruk.pdf> [Hämtad 2025-09-18]